

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В ГЕНДЕРНОМУ КОНФЛІКТНОМУ СПІЛКУВАННІ

LANGUAGES OF EXPRESSION OF THREAT IN GENDER CONFLICT COMMUNICATION

Кекало Ю.В.,

*аспірант кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

У статті розкрито критерії вирішення гендерно-конфліктного підходу в лінгвістиці. Узагальнено диференціацію комунікативних стратегій і тактик. Окреслено поняттєвий зміст терміна «погроза». Проаналізовано особливості використання погрози особами різної статі. Описано мовні засоби в різногендерних площинах «жінка / чоловік», «чоловік / жінка».

Ключові слова: гендерно-конфліктний підхід, гендерний конфлікт, стратегія, тактика, погроза.

В статье раскрыты критерии выделения гендерно-конфликтного подхода в лингвистике. Подана дифференциация коммуникативных стратегий и тактик. Определен понятийный смысл термина «угроза». Проанализированы особенности использования угрозы лицами разного пола. Описаны языковые средства в разногендерных плоскостях «женщина / мужчина», «мужчина / женщина».

Ключевые слова: гендерно-конфликтный подход, гендерный конфликт, стратегия, тактика, угроза.

The article reveals the criteria for distinguishing a gender-conflict approach in linguistics. The differentiation of communicative strategies and tactics is generalized. The conceptual meaning of the term "threat" is outlined. The features of the use of threat by persons of different sexes are analysed. Language means are described in heterogeneous planes "woman / man", "man / woman".

Key words: gender-conflict approach, gender conflict, strategy, tactics, threat.

Постановка проблеми. Останнім часом науковці звертають увагу на особливості перебігу конфлікту між чоловіком і жінкою, однак фрагментарно порушують питання їхнього конфліктного спілкування. У мовознавстві маловідомі спроби об'єднання гендерних досліджень із конфліктологічними. Обставини обрання певних комунікативних стратегій і тактик, засобів різних рівнів мови особами обох статей у протистоянні також недостатньо досліджені науковцями. Серед загальноприйнятих конфліктних стратегій і тактик окремої уваги заслуговує погроза. Тому вважаємо за потрібне розглянути питання гендерного конфлікту із застосуванням погрози як засобу впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погроза є предметом наукових розвідок у конфліктології та психології (А.Я. Анцупов [1], Л.В. Долинська [6], Г.В. Ложкін [10], М.В. Примуш [13] та ін.). У лінгвістичних студіях мовна реалізація погрози вивчається як вітчизняними (Н.Д. Борисенко [3], Н.К. Войцехівська [4], К. Коротич [9], О.О. Можейко [11], Т.В. Нікітюк [12] та ін.), так і зарубіжними (Т. ван Дека і В. Кінч [5]) науковцями. Але, попри інтерес до мовного вираження погрози у спілкуванні, є проблеми, які ще потребують свого розв'язання, зокрема

питання застосування в гендерному міжособистісному конфлікті. Такі спроби вже були здійснені (напр., Н.Д. Борисенко [3], Н.К. Войцехівська [4], О.О. Шевчук [17]). Однак ці дослідження проведено на базі інших мов, зокрема англійської, або зосереджено увагу на певній сфері спілкування, наприклад, побутовій чи сімейній. Тому це питання вважаємо актуальним для становлення сучасної української комунікології.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – схарактеризувати мовні засоби погрози в конфліктному гендерному спілкуванні.

Задля досягнення поставленої мети зосередимося на розв'язанні таких завдань: 1) розкрити критерії вирішення гендерного конфліктного спілкування; 2) з'ясувати поняттєвий зміст терміна «погроза»; 3) виявити мовні засоби погрози в конфліктному спілкуванні між чоловіком і жінкою.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі відбувається переосмислення соціальних ролей чоловіка та жінки, що супроводжується зіткненням їхніх інтересів. Можна спостерігати руйнування гендерних стереотипів у поведінці, стосунках, мовленні, діях, зміну сфери діяльності обох статей. Такі перетворення спричиняють особливий тип конфлікту – гендерний. У свою чергу, це дає підстави для виникнення нового підходу до

явища – гендерно-конфліктного, який уможливує вирішення обставин обрання певних комунікативних стратегій і тактик і їх вияв у мові [про це докл.: 8, с. 36].

Сьогодні ми маємо значну кількість наукових розвідок, у яких витлумачено конфліктні стратегії й тактики. Зокрема, конфліктологи подають таке визначення: стратегія поведінки в конфлікті – це загальна орієнтація й лінія поведінки особи або групи у протистоянні; тактика поведінки – сукупність засобів і прийомів впливу на опонента, за допомогою яких реалізується стратегія поведінки для досягнення власної мети в міжособистісному конфлікті [1, с. 412; 10, с. 148].

У лінгвістиці також чітко розрізняють ці поняття. Л.А. Білоконенко, досліджуючи інтерперсональний конфлікт, окреслює проблему обрання та використання стратегій і тактик. За її словами, конфліктна комунікативна стратегія – це «план» комунікації, «програма» мовленнєвих дій, що сприяє особі в досягненні її конфліктної комунікативної мети [2, с. 40]; конфліктна комунікативна тактика – це мовленнєві дії, орієнтовані на досягнення стратегічної конфліктної комунікативної мети індивіда [2, с. 43].

На сучасному етапі в мовознавстві немає спільної думки щодо тлумачення поняття «погроза». Дослідники розглядають його по-різному: як менасив (Н.К. Войцехівська [4], М.Ю. Шевченко [16]), мовленнєвий акт (О.О. Можейко [11]), мовленнєвий жанр (Т.В. Нікітюк [12]), комунікативну стратегію (К. Коротич [9]) або тактику (Л.А. Білоконенко [2], Н.Д. Борисенко [3]). Наприклад, на думку К. Коротич, погроза – це стратегія, зумовлена потребою адресанта однозначно задекларувати свою комунікативну мету – шляхом погрози змінити наміри адресата виконати якісь дії [9, с. 141]. Іншої думки дотримується Н.Д. Борисенко, вона вважає погрозу тактикою, реалізованою в менасивній комунікативній поведінці осіб [3, с. 2]. Т.В. Нікітюк наголошує: погроза – мовленнєвий жанр, за допомогою якого виражається намір одного з учасників комунікації зробити щось, здатне зашкодити іншому учаснику цього процесу [12, с. 91]. За словами О.О. Можейко, погроза – гібридний мовленнєвий акт, він об'єднує ознаки директива (змусити адресата виконати дію) та комінасива (зобов'язання мовця виконати майбутню дію, яка може призвести до несприятливих наслідків для адресата) [11, с. 70].

Як бачимо, одностайного сприйняття немає, проте ми дотримуємося думки, що погроза – це комунікативна тактика, яка разом з іншими тактиками (образою, несхваленням, попередженням,

звинуваченням тощо) уможливує задоволення конфліктної мети мовця, досягнення його стратегічного плану.

У словниках поняття «погроза» тлумачиться як «обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність» [14, с. 724]. «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка визначає лексему погроза як «угроза» [15, с. 1856]. У словнику синонімів подано гніздове слово: «погроза – грозьба, грізьба, похвальба, нахвалка, похвалка, погрожування, залякування» [7, с. 304]. Проаналізувавши словникові дефініції, зазначимо: семантична інтерпретація слова виявляє обставини негативної дії одного індивіда щодо іншого.

Погроза виникає на власне конфліктній стадії, коли особи застосовують конфронтаційні впливи. Зважаючи на гендерне питання, можна говорити, що і чоловіки, і жінки задля зміцнення свого соціального статусу використовують таку тактику однаково. Але реакція обох статей на погрозу може бути різною. Психологи вважають: чоловіки ігнорують її або дають відсіч. Жінки рідко реагують на погрозу агресивно, насамперед це виявляється у їхньому страхі перед чоловіком і, як наслідок, вони піддаються на провокативні вимоги. Але сьогодні ми можемо спостерігати і протилежні ефекти, спричинені переосмисленням гендерних відносин у суспільстві.

Для виявлення мовних особливостей використання тактики погрози від чоловіків чи жінок ми спробуємо розглянути кілька конфліктів у площині «жінка-адресант / чоловік-адресат» і «чоловік-адресант / жінка-адресат». Таке протистояння у спілкуванні можливе в офіційних і неофіційних відносинах і в різних сферах життя, до останніх науковці зараховують політичну, економічну, адміністративну, громадську, родинну, дружню тощо. Однак у цій праці обмежимося політичною, адміністративною, родинною та дружньою сферами.

І. «Жінка-адресант / чоловік-адресат»

1. Офіційний стиль. Першорядно звернімося до адміністративної сфери. У сучасному світі все частіше на керівних посадах можна зустріти жінку (директора, бізнес-леді, депутата, громадського діяча). З позиції офіційного спілкування можна говорити про те, що неодноразово погроза виникає в конфлікті між керівником-жінкою та працівником-чоловіком. У діаді «жінка / чоловік» нерідко жінка використовує погрозу саме тоді, коли має вищий соціальний статус або хоча б однаковий із чоловіком. Тоді жінка здійснює психологічний тиск на чоловіка-підлеглого у разі невиконання ним певних професійних обов'язків або порушення етики ділового спілкування.

У такому разі реакція адресата на погрозу має характер ігнорування або він відчуває дискомфорт через побоювання отримати догану, пониження в посаді, звільнення з роботи тощо. Наприклад:

– Ні, Ви мені все ж таки поясніть, як діти вилізли на дах? Якщо зараз не знайдеться відповіді на це питання, я **Вам таку характеристику напишу**, Вам навіть туалети в переході не довіряють охороняти. – Дарина Петрівна – директор школи.

– Дарино Петрівно, я не розумію, як це сталося, ключі всі на місці, від даху також тут. Ось, будь ласка. Я одразу все перевірів. Я впевнений, що дах був закритий. Я раз на тиждень обов'язково перевіряю. – охоронець школи (7, сер. 7).

Або:

– Маленька потворо! – просичала вона. – Я знаю все, бо вносила за Івана заставу. Але якщо ти, підла твоя душко, – вона заліпила карлику гучного ляпаса, – ще хоч раз розпускатимеш плітки...

Тепер ляпаса горбун отримав з іншого боку.

– **Тоді скуштуєш ось цього!** – показала вона Піні батого. – А тепер геть звідси, і щоб я бачила тебе тільки під час виступів!

Карлик, задкуючи, вилетів з вагончика директриси, але перечепився через поріг і з розгону розтягнувся у калюжі (1, с. 125).

Як бачимо, у цих прикладах жінка є директором установи, а чоловік – її підлеглим. Мовне вираження погрози, яку використовує жінка, полягає в застосуванні дієслів майбутнього часу (*напишу, скуштуєш*), вони позначають її можливу дію. Також може застосовуватися вказівний займенник *така*, який у конфліктному контексті має негативне значення. Реакції чоловіків мають різний характер. У першому випадку чоловік виявляє покірність наказам директора через страх пониження в посаді, у другому – адресат відходить від конфлікту.

Зовсім по-іншому репрезентується погроза в мовленні публічних людей, які посідають найвищі посади України, зокрема політичних і громадських діячів. Вербальне вираження має прихований характер, але знову ми фіксуємо застосування дієслова майбутнього часу. Наприклад:

– **Тоді я просто піду з цієї зали, тому що ви просто зараз маніпулюєте.**

– Хто зараз маніпулює, Інно Германівно?

– Ігорю, ви маніпулюєте (6, ефір від 21 вересня 2017 р.).

2. Неофіційний стиль. Конфліктне спілкування часто представлене в дружній і сімейній сферах. Загалом мовна репрезентація погрози, яка застосовується в неофіційному спілкуванні, має більш агресивний характер, ніж офіційний. Для прикладу – конфлікт між сусідами:

– *Ах ви ж паскудники!* – не на жарт розсердилася старенька. – *Як же ви всі мені остогиділи! Дали би мені автомата, а б вас усіх одним патроном!*

Від бабиного крику одна за одною почали відчинятися інші двері, і Макар із Гоциком з подивом дізналися – на другому поверсі крім них і баби Рози живе купа народу.

– *Розо Сигізмундівно!* – спокійно сказав лисий дядько у великих окулярах. – **Я вас порішу без жодного патрона! Йдіть уже спати! П'ять хвилин для прийняття добровільного й усвідомленого рішення, а потім я за себе не відповідаю!** (5, с. 19–20).

У тексті фіксуємо погрозу, що виражається у формі дієслова умовного способу, вказує на неможливість здійснення насильницьких дій, а має за мету залякати опонентів. У конфлікті з'являється і «третя сторона», яка, зазвичай, мала б його нейтралізувати чи врегулювати. Чоловік, котрий втручається в конфлікт, не має на меті розв'язання проблеми, а лише припинення конфлікту. Для цього він теж надає перевагу тактиці погрози, обираючи для неї дієслова деструктивної семантики, які декларують його установку на фізичний вплив на сторони протистояння (*порішу*).

II. «Чоловік-адресант / жінка-адресат»

1. Офіційний стиль. Джерельна база засвідчує: чоловіки часто використовують мовні засоби погрози, які номінують психологічний і можливий фізичний вплив на жінку. Було зафіксовано в офіційному спілкуванні непрямі засоби вираження погрози й у формі натяку від чоловіка. Наприклад, конфлікт, у якому одна зі сторін – сільський голова:

Сільський голова кивнув. Зухвало пояснив:

– *Владу треба поважати, шановна пані. Без влади ви й кілометра не пройдете. Дороги тут у нас погані... для приїжджених* (2, с. 66).

Якщо говорити про сімейну сферу використання тактики погрози, то можна бачити: чоловіки агресивніші за жінок. Це пов'язано з тим, що традиційно в українському суспільстві побутують патріархальні відносини в родині. Але сьогодні ми спостерігаємо переосмислення сімейних стосунків, тому не завжди головну роль у сім'ї виконує сильна стать. Проте чоловік фізично сильніший за жінку, і погроза може стосуватися не лише вербального, але й реального фізичного тиску. Така ситуація часто змушує жінок поступатися, хоча їхні реакції не однакові, не передбачувані. Наприклад:

– *Та розлучуся...*

– *Що?! – жінка вухам не повірила. – Ти зі мною розлучишся?*

– Розлучуся... Знайду покинуту хату, що ще не обвалилася, поремонтую і буду там...

– От чуло моє серце! Курву знайшов, падло недобите? Кажу! – Раїса вхопилася за сокиру (4, с. 38).

Цей приклад демонструє: чоловік використовує пряму погрозу, що говорить про його реальні наміри дії. Дружина ж реагує на слова емоційно, використовуючи стилістично забарвлену лексику.

Інший приклад репрезентує не лише вербальне насилля, але й фізичне:

– Одягайся, паскудо! Поїдемо у місто! Дітей мертвих додому заберемо.

– Не можна, не можна. – трусується. – Я бомагу підписала.

– Я на тобі зараз так розпишуся, що й кісток не збереш! – гаркнув. – Вдягайся, стерво, бо голою потягну!

– Не поїду, не поїду. – Знай своє. Він її за волосся вхопив і потягнув з хати (3, с. 161).

У цьому протистоянні спостерігаємо відкрите залякування адресата фізичною розправою, а коли жінка відмовляє чоловікові, він реалізує свою погрозу.

– Значить отак ти додому повертаєшся? – Олег, чоловік Олени Сергіївни.

– Ми зупинилися лише на хвилинку поговорити.

– Тобі мало? Я погано пояснюю, що буде, якщо ти не будеш слухати?! (Хапає дружину за руку...)

Із прикладу бачимо: фізичне насилля вже відбулося, і якщо жінка не хоче, щоб воно повторилося, їй треба підкоритися. Але дружина реагує неочікувано для свого чоловіка, відповідаючи:

– Якщо ти підеш в поліцію, то і я теж піду. І ти знаєш з чим. Побой в лікарні зняли. – Олена Сергіївна своєму чоловікові, заступаючись за учня. (7, сер. 24).

На основі розглянутих текстів можна говорити, що в гендерних конфліктах до погрози вдаються задля зміцнення своєї конфліктної комунікативної мети. Здебільшого вербальне вираження такої тактики є динамічним (використовуються певні дієслова). Жінки переважно застосовують дієслова у формі майбутнього часу, умовного способу, так репрезентується ірреальність їхніх намірів. Чоловіки більш конкретні у своїх висловленнях, застосовують дієслова у формі теперішнього та майбутнього часу, через що їхні погрози сприймаються реалістичніше.

В офіційному спілкуванні погрози більш стримані, не мають спрямування на фізичне насилля, а особи, які до них удаються, орієнтовані лише на психологічний тиск співрозмовника (залякування). Зовсім по-іншому виявляється тактика погрози в неофіційній сфері життя, де є більш агресивною як від чоловіків, так і від жінок.

Висновки. Отже, тактика погрози активно застосовується і чоловіками, і жінками задля задоволення своєї конфліктної мети, впливу на реципієнта. Жінки більш схильні використовувати вербальний тиск, який не переходить до реальних дій, тоді як чоловіки можуть поширювати вербальний вплив фізичним. Реакція індивіда на погрози може бути різною. Все залежить від соціального статусу адресанта й адресата, а також від того, хто погрожує: жінка чоловікові чи чоловік жінці. Можна зробити висновок: погроза виконує функції домінування, соціалізації та психічного / фізичного самозахисту.

Перспективним є подальше дослідження мовної репрезентації погрози в гендерному конфлікті в інших сферах життєдіяльності опонентів, як-от: економічній, діловій, соціальній, культурній, релігійній тощо. Цікавим також вважаємо порівняльний аспект застосування цієї тактики у площинах «чоловік / чоловік» і «жінка / жінка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: учебник. М.: ЮНИТИ, 2000. 551 с.
2. Білоконенко Л.А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту: монографія. К.: Інтерсервіс, 2015. 335 с.
3. Борисенко Н.Д. Менасивна комунікативна поведінка персонажів британської драми: гендерний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. К., 2014. Вип. 47 (1). С. 123–130.
4. Войцехівська Н.К. Гендерні особливості агресивної комунікативної поведінки (на матеріалі українського діалогічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9. С. 7–10.
5. Дейк Т.А. Ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. М., 1988. С. 153–211.
6. Долинська Л.В., Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту: навч. посіб. К.: Каравела, 2017. 304 с.
7. Караванський С.Й. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2004. 448 с.
8. Кекало Ю.В. Гендерний стереотип у комунікативній конфліктній поведінці осіб: множинність теорій і підходів. *Південний архів*: зб. наук. пр. Херсон : «Гельветика», 2018. С. 34–39.

9. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси XX – XXI століть: мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 140–145.
10. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта: учеб. пособ. К.: МАУП, 2002. 256 с.
11. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англомовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2011. № 972. С. 69–73.
12. Нікітюк Т.В. Особливості актуалізації мовленнєвого жанру погрози в турецькій лінгвокультурі (на матеріалі художнього дискурсу). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2016. Вип. 36. С. 88–96.
13. Примуш М.В. Конфліктологія: навч. посіб. К.: ВД «Професіонал», 2006. 288 с.
14. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К., 1970–1980. Т. 6. 1975. 832 с.
15. Словарь української мови: у 4 т. / за ред. Б.Д. Грінченка. К., 1907– 1909. URL: [https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_\(1907-1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_(1907-1909).pdf).
16. Шевченко М.Ю. Лексико-граматичні засоби вираження мовленнєвого акту менасива в англійській мові. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221. Вип. 209. С. 112–116.
17. Шевчук О.О. Конфронтативна стратегія в мовленні персонажів сучасної англомовної прози: гендерний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. Вип. 46. С. 187–190.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Гаврош О. Неймовірно пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу. Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. 194 с.
2. Дашвар Люко. Мати все: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 336 с.
3. Дашвар Люко. Молоко з кров'ю: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. 272 с.
4. Дашвар Люко. Село не люди: проза. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 270 с.
5. Дашвар Люко. Рай. центр. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 272 с.
6. Зіткнення: ток-шоу. Канал ZIK. Ефір від 21 вересня 2017.
7. Школа. Недитячі ігри: тел. серіал. Канал 1+1. 2017–2018 рр.

УДК 811.161.2'272:159.964.225:659.1

ТЕОРЕТИЧНІ ВИМІРИ НАУКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВПЛИВУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТИ

THEORETICAL MEASURES OF SCIENTIFIC QUALIFICATION OF IMPACT: PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ASPECTS

Кутуза Н.В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто наукові кваліфікації феномену впливу в аспекті гуманітарних наук, зокрема увагу зосереджено на філософській і релігійній інтерпретації впливу. Наголошено на вагомій ролі мови у процесі пізнання, сприйняття та структурування довкілля особистістю. Описані історично усталені чинники, що сприяють актуалізації впливу.

Ключові слова: вплив, мова, сугестія, філософія, релігія, гуманітарні науки.

В статье рассмотрены научные квалификации феномена воздействия в аспекте гуманитарных наук, в частности внимание сосредоточено на философской и религиозной интерпретации воздействия. Акцентируется на весомой роли языка в процессе познания, восприятия и структурирования окружающей среды индивидом. Описаны исторически сложившиеся факторы, которые способствуют актуализации воздействия.

Ключевые слова: воздействие, язык, суггестия, философия, религия, гуманитарные науки.

The article discusses the scientific qualifications of the phenomenon of influence in the aspect of the humanities, in particular, attention is focused on the philosophical and religious interpretation of influence. It is focused on a significant role in the process of cognition, perception and structuring of the environment by an individual. Historical factors that contribute to the implementation of the impact are described.

Key words: influence, language, suggestion, philosophy, religion, humanities.